

ДЕО ПЕТИ

ЖИВОТ У ДАЉУ

НАПРЕДАК. ИСТОЧНО И СРПСКО ПИТАЊЕ

Годину дана пре него што је *Србски дневник* обустављен, Игњатовић се повукао из редакције листа. У то време је напустио Нови Сад, и преселио се у Даљ. „Од г. 1863-е седио сам у Даљу.“ Било је то Игњатовићево коначно одвајање од политичке струје која је захватила српски народ, без жеље за повратак пређашњим политичким начелима и људима који су их и даље заступали. О томе говори и Игњатовићево одбијање да у време покретања *Заставе* Светозара Милетића сарађује у том новом листу. У одговору Милетићу писао је: „Ја апрецијирам Ђоке Поповића сталност“, те због тога не жели „старо пријатељство“ рушити да би га новим заменио. Праве разлоге је открио тек у писму Поповићу. Писао је да, и поред разлика у мишљењу, Милетићу „признаје енергију и у нечем и заслугу“ те да га због тога уважава, али је у исто време истицао да не може „радити са оним људима, којима је сопствена сујета *salus rei publicae*“. Да није било речи само о „сујети“, већ да су у питању били разлози дубље, начелне природе, показало је друго Игњатовићево писмо Поповићу, у коме пише да ће „доћи кад и за ме прилике“, јер је у прошлости био преварен „у људима и околностима“. Очигледно је у то време живео са мишљу, коју је први пут и јавно исказао, да у будућности као самосталан публициста мора створити прилику за несметано изношење у јавност својих политичких начела. После тога настао је

Душко М. Ковачевић

период Игњатовићевог ћутања о унутрашњополитичким проблемима све до 1866. године. Тада престаје и његов рад на књижевном пољу све до 1868, када је у *Даници* почео да објављује роман *Чудан свети*.

Од 1863. до 1865. Игњатовић се налазио на дужности „првозаступника Патријаршијских добара, Даљског спалиука“, када је „због неморалног живота“ остао без службе. После пресељења у Даљ, Јаков Игњатовић је живео у пријатељству „са образованим, тешко болесним поседником Недељковићем и његовом умном женом Јозефином“. Како поседник, Недељковић није имао деце, у опоруци је одредио да после његове и женине смрти половину „движимог и недвижимог“ имања наслеђује Игњатовић. Када је 1865. Недељковић умро, Јаков Игњатовић је прешао у његову кућу и отпочео да живи са Јозефином. То је био незаконит брак који је трајао једанаест година, све до 1876. Игњатовићу је после тога Јозефина поверила на управу „цело газдинство – две куће у Даљу, 14 јутара винограда на Алмашком брду и незнано колико јутара зиратне земље, а 'дародавним писмом' именовала га и својим наследником“. Готово истовремено када је отпочео живот са Јозефином Недељковић, Игњатовић се „уплео“ у везу са Христином Ненадовић, „сеоском девојком“ која је од њега била млађа двадесет шест година. Њих двоје су се венчали „грађанским браком“ 1866, када је од конзисторије Јаков добио развод од прве жене. У браку са Христином родио се 1870. Јакову Игњатовићу син Владимир, али тај „идиличан живот са двама женама“ није био срећан. Христина је умрла од црних богиња 1874, а две године касније од тифуса и син Владимир.

Иако се налазио изван средишта у коме се стварала српска национална политика, Игњатовић је помно пратио политичке догађаје у Монархији, и шире, у Европи. Све до 1869. Игњатовић није јавно исказивао своја политичка начела, иако се могло наслутити да он није био противник аустро-угарске нагодбе. Остављајући по страни његова лична убеђења и погледе, Милетић је покушавао да га у време покретања *Заставе* приволи на политичку сарад-

њу, да би га на тај начин одвојио од својих противника, према којима је Игњатовић показивао више наклоности, али у томе није успео. Уместо у *Засџави*, Игњатовић је почео да сарађује у конзервативном *Најрејску* Ђорђа Поповића Даничара. Био је то јасан доказ да је између њега и милетићеваца коначно дошло до дубљих, начелних размимоилажења, која ће десет година касније довести до оштрог сукобљавања и потпуног разлаза.

Када се после пораза Аустрије код Садове у рату против Пруске 1866, почело неодољиво наметати питање државно-правног преуређења Монархије, Игњатовић је у *Најрејску* објавио неколико врло запажених чланака посвећених том проблему, насловљених *Нов ѿоложај*. Иступајући отворено против немачке превласти у Монархији, истицао је да убудуће „нити треба, нити може немачки елемент као управљајући у Аустрији да влада“. Ако „бечке централисте“ желе да очувају јединство државе, тада им „не остаје ... друго, но предати другима оно што су они досад у руци имали“, то је значило и преуређење Монархије на аустријски и угарски део. Захтевајући преуређење Аустрије на дуалистичким основама, Игњатовић је наговештавао могућност да Мађари у Угарској преузму водећу политичку улогу. „Ако су праведни Маџари, што желимо, а оно нек у овој половини међу нама и предњаче.“ У исто време је иступао против немачке превласти у аустријском делу монархије, предлагао је да српски народ помогне и подржи Чехе у борби против Немаца. Истовремено, он ни у Угарској није у потпуности и безрезервно подржавао Мађаре, већ је писао да ако желе „у Аустрији међу свима да предњаче, онда морају бити од свију други најслободни тежња, пуни духа равноправности и братинства, па онда, мислимо, нећемо им ни то предњачење замерити, само да не буде то монопол ... маџарски...“. Мађари би у том случају „пали у ону погрешку и неправду против кое (су) се досад... славно бранили“. Заједнички именитељ његових предлога о будућем уређењу Хабзбуршке монархије садржан је у следећем: држава се мора преуредити на дуалистичким, а ако је могуће и на трија-

Душко М. Ковачевић

листичким основама због тога што, поред Немаца и Мађара, и Чеси имају основа да захтевају посебну круновину. Ново државно „здание“ требало би тако устројити да онемогући поновну превласт немачког „елемента“, али је у Угарској остављао могућност преузимања водеће улоге од стране Мађара.

Уочи аустро-пруског рата, који се водио за немачко уједињење 1866, Игњатовић је настојао да расправом *Die Serben und die orientalische Frage* скрене пажњу европске јавности и на Источно питање. Тврдио је „да служимо човечанству ако овде покушамо да о овој европској ствари проговоримо“, јер тек решењем Источног питања биће омогућено стварање „новог поретка у европском животу“. Већ на првим страницама те своје расправе желео је да укаже на судбину српског народа, који „својом високом духовном обдареношћу и својим јунаштвом и мучеништвом у великој мери заслужује интересовање и симпатије свих образованих људи“. Оно што је у Игњатовићевој интерпретацији представљало новину, био је став да се Источно питање може решити само у споразуму Срба и Мађара, односно Србије и Угарске. Решење Источног питања довешће до „уједињења обе ове оригиналне нације“, што ће „условити образовање једне нове“ заједничке државе, која ће омогућити и условити окупљање „слободних народа у велики савез народа“. Пре него што се оствари тај савез „слободних народа“, потребно је решити Источно питање, а оно „може наћи своје најприродније и за мир Европе једино решење, ако народи којих се оно тиче дођу до самосталности коју чежњиво очекују“. Игњатовић је питање решења положаја Угарске у Монархији доводио у везу са „почетком источне кризе“, па је писао „пре него што се ово заврши, настаће српска криза и уздрмаће целу Европу“. Угарска и Србија морају да у „новом савезу народа ... изборе уз све жртве своју сјајну будућност“, и да на тај начин спрече доминацију Русије над поробљеним хришћанским народима у Турској. Да би се то могло остварити, предлагао је да се Угарској препусти водећа улога, она то „одавно провереном конституцијом и својим

унутрашњим политичким устројством од свих нас заслужује“.

Нови заплети у Европи настали у време аустро-пруског рата 1866, дали су Игњатовићу повода да се 1867. у *Најрејку* огласи са неколико нових чланака под заједничким насловом *Увек источно питање*. У њима је покушао да укаже на узроке због којих није било могуће у прошлости решити Источно питање и поред чињенице да је оно представљало најзначајнији проблем у Европи. Писао је да су и велике силе биле начисто са тим да се Турска не може одржати, али је истицао да су се око Источног питања испрептели „разни и велики интереси“, као и да је питање њеног наследника основни узрок због кога се европске државе не могу сагласити око начина његовог решења. „Велесиле су у том већ начисто да се Турска одржати не може; само је питање: кад и како да престане? Брига велесила на коме ће остати Турска, то је највећи узрок одлагању; но има и други' узрока. Ту сад поданици и банкијери велесила сисају благо ... преживљене Турске.“ Заинтересованост Аустрије за опстанак као и за унутрашње односе у Турској правдао је речима: „Аустрија доиста и има узрока интересовати се за судбину Турске, јер по географском положају она је Турској прва суседна држава, а око границе и даље с обе стране живе групе хомогени' (сродни') народа... Зато гледи, пази на сваки мицај у Турској. У случају нужде, кад већ дође одсудни час за Турску, без сумње, ма и преко воље, латила би се она гдикоји' предела Турске, само другом у шаке да не дође.“ „Ту су се његова разматрања поклапала како са његовим ранијим размишљањима, тако и са мишљењем његових дојучерашњих сарадника, (али) већ се почела осећати његова аустрофилска 'државотворност'. Наговештавао је могућност окупације Босне и Херцеговине од Аустро-Угарске, али, пошто она не жели да се због те окупације заподене европски рат, 'и зато она и јесте најмирољубивија велесила у Источном питању.“ На крају је одбацио могућност да ће се Аустро-Угарска одлучити на „окупацију балканског дела Турске“, као и да велесиле „све скупа и у слози“ поделе Отоманску империју.

Душко М. Ковачевић

Игњатовић је сматрао да би ипак „јошт понајбоље било – да велесиле оставе те народе да сами себе ослободе“, јер су ти хришћански народи њени „живи наследници“. Пошто европске државе не желе да сруше Турску, то морају да учине сами хришћани, „нема мира, нема спокоја, док Турска не пропадне“. Када коначно буде дошло до пропасти Отоманске империје, европске државе неће моћи да поставе питање њеног наследника, због тога што су њени природни и једини наследници ти исти хришћански народи који су у време османске експанзије изгубили своју независност и своје државе. Велике европске државе морају да „увиде да Турска не може опстати“, па се морају договорити „да све скупа и у слози непристрасно поделе Турску међу хришћански народи, чија је ионако по наследију данашња Турска“. Те „нове групе федеративних држава“, које буду настале на рушевинама Турске, створиће у Европи „нови склад“ и то ће бити најбоље „реформе и преки лек за Балкански полуостров“. Управо због тога „брига велесила на коме ће остати“ турско наслеђе не сме и не може бити даља препрека решењу Источног питања. Судећи према писању мађарске штампе, Игњатовићеви чланци о Источном питању били су добро примљени у јавности. О чему сведочи и писање листа *Fővárosi Lapok*: „Сећамо се“, стоји у тој оцени, „какву је сензацију изазвала серија његових садржајно богатих чланака о источном питању, објављених у једном новосадском српском листу после пруског рата, који су у оно време публиковани и у већим мађарским листовима“.

Током боравка у Даљу, Јаков Игњатовић је, и поред својих намера и повремених настојања да се поново активно бави политиком, остао изван непосредног учешћа у јавном и политичком животу. Неуспешан као практичан политичар, сасвим се одао публицистичком раду, који му је још једино омогућавао да износи и брани своја политичка уверења. Све до 1869, поред разлика у приступу у решењу српског питања у Угарској и личне нетрпељивости према Милетићу, Игњатовић се није сасвим одвојио од српског либерално-демократског покрета. У то време

се у начелу слагао са њиховим политичким и националним програмом, који се, у намери да отклони опасност од великомађарског централизма, залагао да путем арондације жупанија по националном принципу српски народ осигура и обезбеди свој несметан развитак. Сматрајући да би кроз аутономију области национална равноправност била у потпуности спроведена, Игњатовић је предлагао стварање нових српских дистриката искључиво „на основу народности, што нити устав, нити интегритет земље вређа“. То је значило да се у законској форми „народност Србског народа тако гарантира, да се Србски народ као једна морална персона сматра“. У домену језика залагао се да се у свакој на тај начин успостављеној административној области, гарантује и обезбеди употреба народног језика, док би се мађарском језику признао једино статус дипломатског језика, и то само „на Угарском сабору и код централне власти“.

Део својих тадашњих размишљања о односима у Монархији и положају српског народа после Нагодбе, Игњатовић је изнео у чланку *Србске бирократије*. По његовом личном признању један од разлога што се врло ретко јављао у српској журналистици, произилазио је из бојазни да би својим идејама и предлозима доливао само „зејтин на ватру“. Уз то је указивао и на чињеницу, да ни околности нису повољне „за поједине народне поборнике“. Све то наводи на закључак да је његов однос према Нагодби био у супротности са ставовима Милетића и његових сарадника и истомишљеника. Игњатовић је у том тренутку био свестан чињенице да се, у време успона српског либерално-демократског покрета, без подршке једног „јачег фактора“ није могао супротставити владајућем „мишљењу“ код Срба. Писао је да жали што не може отворено да изнесе своје право мишљење о српској националној политици после Нагодбе, због тога што су Срби „тако далеко дотерали, да који није званичник, нема ни уважавања, па макар он како ваљан био“. У истом чланку тврдио је да ће радије остати по страни и изван свих политичких збивања, јер је свестан да би у тадашњем тренутку било осује-

Душко М. Ковачевић

ћено и „најродољубивије напрезање“. Али је био спреман „на оном бојишту појавити се, на коме би туђинац тај (међусобни – Д. М. К) раздор себи на корист, а нама на пропаст употребити желио“. Да би се превазишао постојећи „раздор“ између људи супротних политичких схватања, Игњатовић је предлагао да народ добро „размисли“ коме ће поверити вођство у националном покрету. „Нека народ потражи своје мудре, изображене синове, који не зависе од владе, нити од житејски попеченија, који ће у хатар рода заборавити међусобно нанешене си обиде.“ Из овог упозорења може се наслутити да је у то време заступао начело о потреби окупљања свих умних снага српског народа, без обзира на тренутно неслагање у мишљењу, које би могле да раде на осигурању његових националних и политичких права. У исто време је упозоравао да се вођство у српском покрету не може поверити једној личности, „јер рамена појединог, ма како да су јака, сав народни терет носити не могу“.

Две године после Нагодбе Игњатовић се, после дужег ћутања о српском питању у Угарској, поново огласио политичком расправом под насловом *Са ове сѣране Саве*. Да би се схватила и разумела Игњатовићева тадашња политичка оријентација, потребно је рећи да се расправа у којој се бавио српским питањем и односима између Народне и Клерикалне странке унутар народно-црквене аутономије, појавила неколико недеља пошто је у Великом Бечкерек у јануара 1869, обнародовано оснивање Српске народне слободоумне странке. Расправа *Са ове сѣране Саве* објављена је *Српском народу* Ђорђа Стратимировића, првом листу „на српском језику у дуалистичком периоду“ који је био „покренут новцем сремско-карловачког патријаршијског двора и мађарске владе. Готово је сигурно да је конзервативно-клерикалним круговима окупљеним око *Српског народа*, Игњатовићева сарадња и расуђивање о односима унутар наше народно-црквене аутономије било добро дошло уочи предстојећег Српског народно-црквеног сабора, који је имао да расправља о свом устројству, о изборном реду, школама и фондовима и о поравна-

њу са Румунима. Расправу је отпочео констатацијом да су нови политички односи створени Нагодбом „свестручно интересантни“ и значајни за српски народ, те да је наступио тренутак у коме треба да се чује и његово мишљење. „Пуна ми је већ глава“ нагомиланих мисли, саопштавао је у једном писму, „па је морам хоперирати“. О разлозима свог дотадашњег ћутања и неучествовања у политичком животу, Игњатовић је писао: „Ја признајем да имам у себи приличну порцију лењости, али ипак држим да нисам тако лењ, да не бих у свако доба готов био српској ствари пером ил' другим каквим радом служити, само да сам уверен да би од користи било и да не би било: зејтин на ватру.“ Будући да није прихватао борбу против Нагодбе и односа који су њоме били створени у Монархији, процењујући однос снага у српском друштву, јасно је увидео да „ситуација“ још није повољна за његове политичке ставове. Због тога је на одмерен начин упозоравао да тадашње народне вође „нису оно што народ треба и од којих може имати користи“, већ да народ мора да „потражи своје мудре, изображене синове ... који ће у срцу свом носити весталски пламен светиње народне“. У тренутку када је српски народ у борби за своја политичка права „у нову кризу улазио“, он није желео повратак у политички живот. Сматрао је да ће сукоб мишљења довести до „свеобштег раздора“, чиме би и „најродољубивије напрезање“ било осујећено и у сумњу доведено. Тиме је дао до знања да намерава да се посвети публицистичком раду, о чему сведочи и појава његове расправе *Са ове сџране Саве*.

Игњатовићева расправа појавила се у време када је у Аустро-Угарској монархији дошло до учвршћивања дуализма, и када се српско питање поново нашло по страни од главних политичких токова у држави. У таквим околностима српски политичари напредне грађанске оријентације обнародовали су оснивање Српске народне слободоумне странке на конференцији у Великом Бечкереку јануара 1869, са намером да око ње окупе српски народ и да делују организованије и јединственије у борби за национална права у Угарској. Налазећи се својевољно по страни од

Душко М. Ковачевић

главних токова српске политике тога времена, Игњатовић је у расправи *Са ове сѝране Саве* изнео своје личне погледе, идеје „практибилитета“ насупрот „радикалној заплави“. Обавештавајући читаоце о њеној појави, уредник *Данице* Ђорђе Поповић Даничар је писао да је Игњатовић у својој политичкој брошури, с њему својственим „оштроумљем и политичким проницавањем кратко и прецизно представио нам данашње стање овоостраних Србаља“, те да је вредност расправе у томе што „може принети многим разбистравању појмова“.

Са пуно опреза и такта Игњатовић се оградио од Бечкеречког програма, али је изражавао бојазан да радикализам тог програма не нанесе српском народу више штете него користи. Иако је за њега такво испољавање политике било „драстично“, писао је да не жели да стане на пут том новом покрету у народу, већ да је његова намера „пажљивим оком на сваки моменат народног мицања пазити, да не бисмо у новоме стварању уштрба себи нанели“. Подсетио је да су се „велике надње“ српског народа у прошлости „осујетиле“. Поново је нападао на идеју о Српској Војводици, за коју је тврдио да ју је Беч створио више да се Мађари ослабе „нежели (неголи) у корист Срба“. На тај начин је упозоравао српске политичаре да у тадашњем политичком тренутку не треба да помишљају на њено обнављање; потребно је посветити све снаге решењу оних питања која су у границама Угарске за „извршење могућа“, јер задатак је сваког Србина „у прошлости и будућности остати Србин, а не погрешити прама грађанске дужности садашње домовине“. Јасно је давао до знања да интереси српског народа у Угарској престају на обалама Саве и Дунава. Једино на тај начин Срби могу сачувати „с муком стечена грађанска права и верозаконску слободу“. Дакле, Игњатовић се између две могућности, борбе Срба за национално ослобођење или живота у Угарској као нерадо гледане националне мањине изложене насилном однарођивању, одлучно определио за другу.

Уместо борбе за осигурање посебне административне територије, а ради обезбеђења даљег националног раз-

витка, како је то у свом програму заступала Српска народна слободоумна странка, Игњатовић је препоручивао одрицање од те борбе и окретање оним „чинитељима који су нам кадри душу и срце спасити“, а то су били црква и школа. Срби у Угарској су „мален народ“ и тешко је веровати „да би могли какви автономни положај задобити“, због тога се требало одрећи политичке борбе и посветити раду на културном пољу да би се „у конкуренцији према други народа одржати“ могли. Жели ли, пак, Народна странка да и даље учествује у политичком животу, мора се мењати и њен дотадашњи начин рада. Српски народ у Угарској налази се у „особитом положају“ између „државног права, владе, према новији идеја европски, нпр. народности“; стога је Народна странка требало да се тако постави према свим тим факторима „да се по могућству од свуда користи“, а не само да са „поменутих силама у сукоб долазимо“. Истовремено са захтевом за одрицањем од дотадашње опозиционе борбе коју је Српска народна слободоумна странка непоколебљиво следила и заступала, предлагао је нову политичку оријентацију. „Српска политика, или парламентарна тактика“ требало би да буде „politique de balance, политика еластична, која у притиску не пуца, а кад притисак престане, шири се“. Јер, опомињао је Игњатовић, ако се Срби буду и убудуће држали „укрућено једне тачке“, биће и даље „неуважавани“, или ће бити „катастрофално“ поражени. Неоспорно је да је Игњатовић сматрао да се у оквиру нових политичких односа створених Нагодбом морала мењати и дотадашња српска политичка оријентација. Уместо борбе за националну аутономију, изјашњавао се за рад на изградњи црквено-школске аутономије. Тиме је дотадашњу борбу српског народа за национална права потискивао у други план, а залагао се за окретање унутрашњим, мање важним и мање битним питањима цркве и школе. У том тренутку прихватљива му је била једино она политика која је „у свакој околности ... кадра ... извући *Extract* лека за народ“.

Нагодбом, међутим, нису била решена „горућа“ питања српског народа у Угарској. Игњатовић ни тад није

Душко М. Ковачевић

одобравао опозициону борбу Српске народне слободоумне странке против званичне политике Будимпеште, иако је та политика све народе, осим Мађара, довела у неравноправан положај. Заступао је становиште да је, у новим околностима, створеним Нагодбом, сваки отпор дуализму не само немогућ, већ и штетан и опасан за националне интересе. Тврдио је да је задатак његових сународника „не погрешити прам ... садашњој домовини“. Уместо борбе за осигурање посебне територије и обезбеђење националних права каква је тражила у свом програму Народна странка, препоручивао је одрицање од те борбе, јер су Срби у Угарској „много ... слабији, нег да би могли овде какви автономни положај задобити ...“ Одричући Србима и осталим немађарским народима право да се свим могућим средствима парламентарне борбе супротставе националистичкој политици мађарске либералне владе, Игњатовић је тиме одбацио као неосновану и неприхватљиву намеру опозиције, из редова народности, да свој отпор и протест против мађарске превласти пренесе на виши државно-правни терен.

Када су Нагодбом из 1867. Мађари и Немци поделили власт и тиме остале народности Монархије довели у неравноправан положај, Милетић и његови сарадници и истомишљеници повели су оштру и бескомпромисну опозициону борбу против мађарске превласти, а за пуну равноправност свих народа Угарске. Иако је у време успона Српске народне слободоумне странке остао по страни и изван учешћа у политичком животу српског народа, Игњатовић је после њеног оснивања на састанку у Великом Бечкерек у јануара 1869. у расправи *Са ове стране Саве*, изнео своје идеје. У расправи није нападао Бечкеречки програм, већ је изражавао бојазан да радикализам тога програма не нанесе српском народу више штете него користи. „Игњатовић је желео да се чује и његово мишљење о питањима партијског организовања и могућностима даље политичке борбе српског народа у Угарској.“ Политичко „груписање“ код Срба у Угарској проузроковало је „неку необичну узрујаност“, вели он, која у свему поприма је-

дан „драстичан“ облик. Да ли ће то „груписање“ српском народу донети и користи, то је за Игњатовића било питање будућности. Тврдио је да је његова „дужност“ да прати „пажљивим оком“ сва та кретања у народу, „да не би у новоме стварању уштрба себи нанели ... да не би у купатилу с водом и наше собствено чедо избацили“.

Игњатовић је упозоравао да је у тадашњем политичком тренутку нужно да српски народ предводе људи који имају „дух државнички“, који ће према „државним факторима“ водити једну рационалну и „еластичну“ политику а у међусобним односима спречавати сукобе и раздоре. У интересу је српског народа да се, без обзира на њихову политичку оријентацију, окупе сви „горњег слоја елементи“, „ако хоћемо иоле да се користимо морамо свим силама на то ићи, да се... сви противни елементи међусобно сложе“. Вођство у тако уједињеном и организованом српском политичком покрету требало је препустити оним снагама у које угарска влада „највише поверења“ има, и које су у стању да према „државним факторима за такову цјел за онај пар највише уплива ... имаду, или који су за онај пар кадри, на те државне факторе морални притисак чинити“. Предлагао је да Српска народна слободоумна странка у парламенту промени и своју политичку оријентацију, те да се, уместо на крајњој левици, српски посланици групишу „около парламентарног центрама“, како би у том новом положају могли лакше „балансирати“ у зависности од тренутног односа снага а према српским потребама и интересима.

У српском народу постоје две супротне политичке групе, „конзервативна и либерална“, које се својом делатношћу међусобно искључују, па је због тога нужно постојање једне „средње странке“ која би у „свему“ била „нивелирајући фактор“. Игњатовићева је намера била, да у интересу националне помирљивости пропагира идеју о потреби формирања једне „средње странке“. Касније је тврдио да је задатак расправе *Са ове стїране Саве* био да се „средњој умереној странци основ положи“. Игњатовић је јасно уочавао да су се после аустро-угарске Нагодбе из 1867. и Закона о народностима из 1868. многоме изме-

Душко М. Ковачевић

нили „државни, превасходно политички услови ... развоја српског народа“ у Угарској. Управо стога су, констатује он, „управљајуће странке“ код Срба, пошто су „са терена више политике истиснуте, с толико већим замашајем бациле ... на ... терен“ народно-црквене аутономије. Пресудно питање, по њему, било је како ће се ти „чинитељи“ после свега „на новом земљишту цркве и школе међусобно понашати и сложити“, и какав ће став заузети у односу „прама државног права и владе ... а да својој ствари више не шкоде но користе“. Свестан да би услед међусобног сукоба могао бити онемогућен даљи рад у оквирима народно-црквене аутономије, Игњатовић је упозоравао те политичке „чинитеље“ који су се окупили око „цркве и школе“. Његово упозорење односило се у првом реду на припаднике Народне странке, да не дозволе да се „после изгубљене велике битке“ у борби с „државним факторима ... ми међусобно“ сатиремо и уништавамо и да тиме онемогућавамо даљи развитак народни. Тај „хетерогенитет наши управљајући елемената“ не сме да буде препрека, да у будућности заједничким силама раде за добро и корист народну. Оцењујући место и улогу политичких странака, либералне и клерикално-конзервативне, у српском друштву, истицао је да ни једна од њих „нема право непорочност присвајати“ у односу на ону другу, нити пак „једна другој издајство пребацивати“. Игњатовић се дакле залагао да се између њих постигне што је могуће већи степен толеранције и међусобног уважавања у интересу успешнијег заступања српског народа пред угарском владом. Разлог је лежао у томе што Срби у Угарској нису „државнога карактера народ, јер немамо за се особен *Staatsrecht*“, од пресудног су значаја да се у оквирима народно-црквене аутономије потисну у страну све „антипатије“, како би се унутар ње могло надокнадити оно што је изгубљено на пољу „више ... државне политике“. Упозоравао је да је у име општенародних интереса недопустиво продужавати „онај рат који су одавна започели“ либерали и конзервативци, а који сада прети да се пренесе и на терен црквено-школске аутономије. Да би допринео „разбистравању појмова“ о

односима унутар аутономије и да би показао да ти сукоби не служе „народу у корист“, Игњатовић је настојао да укаже на она спорна питања која су у прошлости доводила до неспоразума и несугласица. У циљу изналажења решења настојао је да понуди одговор, на питање председника на сабору, те односа клера, народа и странака унутар народно-црквене аутономије и сабора.

У питању председника сабора Игњатовић је сматрао да је о томе беспредметно расправљати, пошто је патријарх као „управитељ“ високе црквене јерархије у прошлости био и „старшина народни и то не само црквени, но и политични“. Зато што „патријарх са вишим клером под избор посланички не спада“, а и угарска влада му признаје „у позивници человитост његову, те околности доказују да Патријарх има у сабору неки други виши атрибут, него ли поједини чланови сабора, и тај атрибут имаде свој израз у начелству или председничеству“. Све док у српском друштву буде постојао „сталез који не подпада под избор као остали представници“ саборски, а кога заступа јерархија, и док се српски народ у свом развоју буде позивао на привилегије стечене у прошлости ради очувања „индивидуалности народне“, патријарх је не само „жив бранитељ ти права“, већ њему припада и „старешинство у народу“. За српски народ није „пробитачно“ „том великом фактору“ који је оличен у црквеној јерархији „користан уплив пресецати“, па је препоручивао да се владикама и другим духовницима у свим питањима од значаја за народ призна важност и улога која им непобитно и припада. Само међусобним споразумевањем и уважавањем народа и јерархије на челу с патријархом, српски народ ће повратити свој раније стечен углед чиме би избегао опасност да се услед међусобних сукоба унутар аутономије угарска влада „умеша ... и у оним стварима де она не би требало да се умеша“. Указивао је на то да се улога патријарха и вишег српског свештенства не може „редуцирати на линију простог саборског посланика“, док је, с друге стране, остављао могућност да народ надгледа и контролише њихову „јавну, политичну радњу“.

Душко М. Ковачевић

У ранијем публицистичком раду, од револуције 1848. па до краја шездесетих година, Игњатовић се није бавио питањем положаја високог и нижег свештенства у српском друштву. Зато се не може ни говорити о некој његовој заокупљености и заинтересованости за проблеме цркве и клера у том периоду. У времену од завођења уставности у Монархији, када је и сам поново иступио као јавни радник и публициста, па до успостављања дуализма, био је ваљано обавештен о свим појавама унутар народно-црквене аутономије, али се тим питањем није бавио, као да оно за њега није било од значаја. То је трајало све до оснивања Српске народне слободоумне странке, када су њени припадници почели да преузимају водећу улогу и утицај у аутономији. У тренутку када су „представници напредног српског грађанског друштва,... постепено ... (почели Д. М. К) потискивати конзервативно-клерикалне припаднике с многих положаја, како оних у установама културно-просветног, тако и оних јавног и политичког карактера“, и када је постало јасно да се борба између либерала и клерикалаца „у крајњој линији сводила на борбу за преузимање кључних положаја, за водећу улогу у целокупном животу нације“, проговорио је и Игњатовић.

Иако је осамдесетих година оптуживао припаднике Народне странке као највеће непријатеље народно-црквене аутономије, Игњатовић је крајем шездесетих настојао да у односима између милетићеваца и клерикалаца заузме неутралан став. Наглашавао је да радикализам милетићеваца у питању унутрашњих реформи „шкоди“, стога што безразложно руши постојеће „зданије“. Игњатовић је заступао становиште да „на ужем саборском пољу“, није „могућно“ спроводити „парламентарне системе“. Да би се нормализовало стање у аутономији, нужно је да „патријарх са вишим клиром иницијативу“ у руке узме „и то иницијативу помирљивости, а противна странка нека се тим задовољи“. „Ако икад игде ту би нужно било, да се све стихије сабора без антипатије, без страсти сложе и договоре о начелима разни питања, о непокретности некоји фактора, о безпорној нужности реформа ... јер доиста призна-

ти морамо да укрупњен конзерватизам шкоди онде где су реформе необходимо нуждне; а де су реформе нуждне и де су и сами конзервативци у томе убеђени исти не треба да чекају, да их противна страна на то нагања.“ Разумљиво је да је на основу свега предлагао да се сазове сабор, истичући да је он „нуждан ... и зато, да набрзо споразумљење уведе“. Као и због тога, што „почињу границу укидати по неком начелу, ал' за нас без начела“.

Односи између либералне левице и конзервативне деснице на Сабору 1869. још су се више заоштрили, услед предлога Милетића и његових присталица „да се место председника сабора попуни избором, а не да се једноставно препусти митрополиту-патријарху по природном и законитом праву“. Уследио је отпор конзервативаца па је дошло до распуштања Сабора, да при томе „Сабор није донео никакве закључке од којих би наш народ имао неке практичне користи у свом црквеном, економском и просветном животу“. У свом осврту на рад Сабора из 1869. године, Јован Радонић је писао: „По свој прилици да би резултати саборског рада били крупнији и значајнији, да су тадашњи прваци мало мање водили бригу око тога, да ли се ово или оно 'слаже са либералним начелом парламентарног већања и закључивања'. Да је тадашња генерација као румунска била боље уочила свој положај у Угарској и искористила еру министровања толерантнога Етвеша, да је мало мање изигравала велики парламент и да није додиривала питање саборског председника, по свој прилици да би већ тада средила своја црквено-просветна питања, те народну снагу упутила у другим правцима. Овако се конгрес од 1869. разишао не свршивши ништа, а омраза између народне странке и јерархије само је још више порасла.“

Иако Игњатовићева настојања да делује у духу помирљивости нису наишла на разумевање, догађаји који су потом уследили потврдили су умногоме тачност његовог тадашњег расуђивања. Био је то уједно и његов последњи публицистички рад, у коме је настојао да делује у правцу помирљивости и међусобног споразумевања. Игњатовићева тадашња расуђивања о српском политичком програму

Душко М. Ковачевић

могло се свести на следеће: у међусобним односима треба избегавати сваки сукоб и искључивост између појединих политичких група, која би водила међусобном „раздору“, а у односу на владу пожељно је да се Народна странка одрекне „систематичне опозиције“, те да се постави тако да у сваком погледу може извући „корист“ за народ. У противном ће Срби и даље остати „неуважени“ или ће, пак, бити „катастрофално“ поражени. „Иако је бирао речи и са много опреза излагао своја страховања; иако је своје излагање завршио изјавом да је то написао само зато да удовољи онима 'који су желели моје мњење у поменутим стварима сазнати' ... то је очигледно представљао коначан разлаз и са Милетићем и са Српском народном слободоумном странком.“

Да би се разумео Игњатовићев каснији однос према Српској народној слободоумној странци, од значаја је његов лични став према Милетићу и тадашњем српском националном и политичком покрету. У новинском чланку, писаном у Игњатовићеву одбрану, Аца Поповић Зуб је тврдио да се он „као самостално мислећи човек, није... могао дуго возити на једним колима, са ондашњим диктаторима, 'српског' јавног мњења“. У овом исказу има утолико истине уколико он наводи на закључак, да је између Игњатовића и Милетића постојала „прећутна нетрпељивост“ која се први пут очитовала после његовог повратка с Угарског сабора. Поред тога, треба истаћи и Игњатовићеву личну суревњивост према Милетићу, који је постао „стожер око којег се све окретало“. Он то није могао да прихвати пошто је и сам претендовао на „прво место“ у политичком животу српског народа у Угарској. Томе се може додати и то да Игњатовић није трпео Милетићеву „тиранску вољу“, припадао је оној врсти људи чије је животно гесло било „преломити се ал' не савити се“. Игњатовић се због тога повукао из јавног и политичког живота и определио само за публицистички и књижевни рад.

Те 1869. појавио се његов роман *Чудан свети*; био је то први роман из сеоског живота у српској књижевности који је изашао у време „када још ни романтизам код Срба није био до краја остварен“. Јаков Игњатовић у таквом

ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ – ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА

тренутку наше литературе пише роман који има одлике друштвеног, како то стоји на почетку његовог дела *Чудан свети*. „Свет једнако пише и говори о царевима, краљевима, великашима, о господи“, каже он на првој страници свог дела, „а о сељаку ништа. И сами списатељи пишу једнако о грофовима, баронима, госпођама, фрајлама, а о сељаку и за сељака ништа. А колико је велики и жив свет у сељаку скривен! Колико туге и јада, радости и весела у сељачком животу има!“ Јаков Игњатовић је у то време живео усамљенички живот у Даљу, „бавећи се по дужности економијом на патријаршијском спахилуку и пишући“. Ту, међу сељацима, написао је и свој *Чудан свети*. После тога и на књижевном пољу настаје стагнација све до појаве романа *Тријен сјасен* у листу *Србадија* 1874. Игњатовић се потом пола деценије није огласио ниједним књижевним делом.

ОТАЏБИНА. НАРОДНИ ГЛАСНИК

Јаков Игњатовић је као на почетку седамдесетих година, непуну годину после појаве расправе *Са ове сјране Саве*, поверовао да би се поново могао вратити на „политично поље“. „Дајте ми прилике, дајте ми поверења, па ће ду вам бити пуни листови од мене, и де треба за народ (радити – Д. М. К), нећемо ни на мегдану последњи бити.“ Потом се жалио да је у прошлости „неповерењем Србаља незаслужено истиснут“ из јавног живота, тако да није могао „за народ радити, ком сам бијо увек искрен и верни слуга“. Међутим, ма колико био погодан тренутак да се Игњатовић поново нађе у националном покрету српског народа у Угарској и његове наде да ће се то десити врло чврсте, то се није збило, због тога што милетићевци нису веровали у његова „искрена осећања“. После неуспелог покушаја да се поново врати дневној политици Игњатовић се, ако се изузме његова намера да за *Отаџбину* напише један роман и да се потом појави као публициста, повукао из јавног живота, пошто, по сопственом признању,

Душко М. Ковачевић

није имао листа у којем би могао слободно и независно да исказује своје мисли. У *Општини* за 1875. штампао је роман *Васа Решићкић*, који је тематски везан за Игњатовићево родно место Сентандреју, и који „припада авантуристичком типу романа, са јако наглашеним елементима друштвеног романа“.

Када је 1875. у Београду Владан Ђорђевић покренуо часопис *Општина*, обратио се писмом и Јакову Игњатовићу, који је у то време живео у Даљу, у коме га је позивао на сарадњу. Придобивање сарадника за *Општина* изискивало је од уредника доста труда и личног ангажовања. Јер је како је забележио, „умео ... сатима и данима да 'измењује мисли' и с другим 'упућеним људима' који су писали за *Општина*“. Обрадован тим позивом, који је уједно значио и признање његовом дотадашњем раду, Игњатовић га је, судећи по интонацији његовог одговора, одмах и прихватио: „Желите да уђем у ваше коло, и то у *Општина*. *Eh bien*, улазим.“ Пошто је прихватио сарадњу у *Општини*, Игњатовић је у истом писму саопштио Ђорђевићу, да је спреман да „за осам дана“ пошаље један део свог рада. „Биће то једна приповетка, која ће трајати до краја године *inclusive*.“ Даље у писму се види да је Ђорђевићев позив био уједно и значајан подстрек за настанак тог Игњатовићевог дела, а реч је о једном од најбољих романа српског реализма, о *Васи Решићкићу*. Пошто је тада живео у великој оскудици, Игњатовић није скривао задовољство уредниковом намером да „плаћа“ сарадницима. „Хоћете и да плаћате. *Auch gut* канда знате да код нас, са ове стране Саве свуд хрђаве финансије стоје, и да су гладне године настале.“ За Игњатовића је, међутим, била пресудна чињеница што се поново нашао у „колу“ најзначајнијих српских стваралаца. „Упишите и мене међу вас као редовног радника, јер оно што је у духу и души наше, то је и ваше, и што ми овде у Угарској радимо, то нека је све ваше с тим да вам вратимо онај дух српски, ког смо амо са Чарнојевићем донели, а вас ослабили. То се мора опет надокнадити у душевном концентровању праве, велике, рехабилитоване Србије.“

Игњатовић је намеравао да, већ те прве године, прошири своју сарадњу у *Ошџабини* једним новим прилогом који није улазио у сферу књижевну, већ у „милитарну“. „И ја ћу вам, ако је по вољи, у течају ове године моје милитарне студије саопштити у *Ошџабини*, мада нисам какав генерал, и можда ћу тим повода дати каквој полезној дискусији. Ил ако мислите да то није за ваш лист, а ви ме упутите другом листу, премда видим и код вас те студије.“ Када је на почетку 1875. дошло до нових заплета у Турској, који су устанком Срба у Херцеговини, а потом и у Босни, „отворили ... трогодишњу источну кризу“, Јаков Игњатовић је објавио нову расправу, посвећену Источном питању. Пратећи развој догађаја у Турској и њеним европским провинцијама, тачно је наслутио да ће они довести до нових заплета на Истоку. Због тога је упоредо са радом на роману *Васа Решијекџи* писао и расправу *О изиљочном ишијању*. Из његове преписке са Владаном Ђорђевићем сазнајемо да је имао намеру да ту брошуру прво објави у *Ошџабини*, али до реализације те намере није дошло. Уочи првог српско-турског рата 1876. Игњатовић је намеравао да пређе у Србију и да тиме помогне опште дело националног ослобођења, па се писмом обратио Јовану Ристићу. „Рад сам искрено служити србству, што сам цјелог живота и досад чинио. Ако налазите у мени какове способности, да би могао у каквом правцу србству служити, полажем на диспозицију Србији моју службу.“ Иако је Игњатовић желео да своју сарадњу прошири и на наредну 1876, услед српско-турских ратова 1876–1878. престала је да излази *Ошџабина*. У време њеног поновног покретања 1880, Игњатовић је био заузет уредништвом свог *Недељног листића*.

Када се 1878. године као сарадник *Народног гласника* поново вратио у јавни, политички живот, Игњатовић је у свом национално-политичком програму наговестио да ће његова делатност на пољу унутрашње политике будуће бити усмерена против дотадашње српске политичке оријентације, те да ће пропагирати угарско домољубље и борити се за мађарску државну идеју. Годинама одстра-

Душко М. Ковачевић

њен из националне политике, он је у чланку под насловом *У очи уџарског сабора*, посвећеном српском питању у Угарској, изнео свој национално-политички програм у коме је наговестио да ће његова делатност у оквирима унутрашње политике бити усмерена против тадашњег српског политичког вођства са циљем коначног рушења Српске народне слободоумне странке. По његовом мишљењу, Срби као национална мањина не би смели да у Угарској воде политичку борбу за решење свог националног питања, већ да у споразуму са владом и законским путем „траже обезбеђење свог националног бића, имена, језика, вере и равноправности“. Штетност тако вођене политичке борбе по српски народ показала се у току последњих десет година то јест од усвајања Бечкеречког програма, у којима Срби нису остварили ништа од оног што су прокламовали већ су код угарске владе изгубили „свако поверење“. Због тога је убудуће било потребно да се отклони свака сумња да је српски народ нелојалан према држави, што је значило да треба да се одрекне и захтева за својом посебном аутономном територијом. Таква потраживања иду „на расуло ове државе“, а задатак сваког народа је да, уз пуну лојалност, помаже напредак и благостање Угарске. Игњатовићево угарско домољубље је од тог тренутка почело да у потпуности испуњава његов политички програм и да из њега потискује сва остала питања, па и национално. На тај начин се између „целине српског народа“ и Игњатовића почео стварати „дубок јаз“, који ће се све више продубљивати и који ће га на крају одвести под окриље и у службу угарске владе. О Игњатовићевом угарском домољубљу сведочи и његов добар познаник и поштовалац Тодор Стефановић Виловски. „Тада сам се тек могао уверити о томе колико је Игњатовић био једностран и субјективан и колико је био прожет мађарофилством, које је он сматрао као своју 'јединисавајућу' веру.“

У програмском чланку *У очи уџарског сабора* Игњатовић је подвргао осуди и критици целокупну делатност Народне странке, за коју је писао да је основана у време

када су Мађари после Нагодбе „добили самоуправу ... и одговорно министарство“, са намером да се води „систематична опозиција“ и омета консолидовање угарске државе. Истичући свој мађарски патриотизам и приврженост Угарској, он је оптуживао Народну странку да је тежила рушењу јединства угарске државе. Игњатовић је то сматрао за издајство угарске отаџбине па је за основ свог политичког програма истакао, „спас и благостање отаџбине, пре свега“, то јест да сви њени грађани и народности искрено и из „патриотизма“ служе отаџбини и да „патриотизам и лојалност... документирају свечаном изјавом и делима“. Из тога је произилазио и захтев да се српски народ одрекне дотадашње опозиционе борбе и да „осигурање“ свог положаја и свог националног бића мора тражити у споразуму са владом. У свом угарском домољубљу, које је у последњој деценији живота непоколебљиво пропагирао и заступао, Игњатовић је полазио од личног уверења да је Угарска заједничка домовина Мађара, Срба и осталих народа који у њој живе, те да само у оквиру ње они могу да остваре своје националне тежње.

„Неповерењем Србаља и незаслужено истиснут“ из националног покрета, како је сам писао, Игњатовић је у чланку *У очи уџарског сабора* „најавио отворену борбу“ против тадашњег српског политичког вођства, у циљу рушења Српске народне слободоумне странке. Разлози за такво иступање су, „њихов различит став према држави и влади, и држање највернијих Милетићевих присталица према њему лично“. Игњатовић је „творцима“ Бечкеречког програма упућивао оштар прекор, због тога што њихов програм није „у себи садржавао ... позитиван израз поверења према Мађарима, и патриотично уверење, да је свима народима Угарске, па и Србима, прва дужност, љубав према отаџбини, у којој живимо“. Уместо тога они су у програм унели захтев „да се Угарска подели по начелу народности“, што је он поистовећивао са велеиздајом према угарској домовини. Да би Срби повратили „углед“ и „поверење“ владе, Игњатовић је препоручивао одрицање од дотадашње политике, коју је водила Народна странка.

Душко М. Ковачевић

Предлагао је изналажење једног новог политичког правца који би омогућио да се „поправи и исправи оно, што је покварено и изгубљено“. Због таквог односа према Народној странци и њеном програму, *Застава* га је оштро нападала наглашавајући да је његово писање о Бечкеречком програму „таква денунцијација коју би могао само највећи душманин ... и непријатељ ... српски написати“. Лист му је саветовао „да се окане политике те да и даље пише романе“, пошто му „знање политично није најбоља страна“. У свом одговору Игњатовић је писао да се за „љубав“ *Заставе* неће одрећи „политике“, јер је у последњих десет година „мирно“ посматрао „шта *Застава* ради“. Пошто се, како је тврдио, уверио да је са политичке позорнице нестало „странке која је Бечкеречки програм градила“, изражавао је чврсту решеност да се поново врати у јавно-политички живот. Разлог је лежао у томе, што је желео да ради на „нужном споразумљењу ког Срби тако требају“.

Како се у то време одржавао и мировни конгрес у Берлину, Игњатовић је на страницама *Народног гласника* изнео своја размишљања о том догађају. Укључивши се поново у расправе о Источном питању, он је од Берлинског конгреса захтевао стриктно и доследно поштовање и уважавање националног принципа. „У источном питању ићи на то, да се од распале Турске склопе слободне, независне државе, а одношаји ове земље (Аустро-Угарске – Д. М. К) да се доведу у пријатељски склад са тим земљама. Даље, борити се противу становишта оних, који – мислећи, да Турска има још живота – на то смерају, да у интересу подупирања Турске, праве препреке слободном развоју и груписању у државе тих до сада подјармљених земаља. Устајати противу кратковиде политике оних, који опасност налазе по Угарску ако се ослободе те земље, и доказивати, да битни интереси везују те земље са Угарском, а у пријатељском одношају, да више важи за будућност са хришћанским слободним народима бити у користном додиру, него са оним варварима, који су и самој Угарској толике ране задали.“ Изражавајући своје неслагање с одредбама Берлинског конгреса, на коме је било одлучено да Босну

и Херцеговину окупира и да њоме управља Аустро-Угарска, Игњатовић је истицао да је у том питању требало поштовати национални принцип и тиме омогућити уједињење Србије с Босном и Херцеговином, Старом Србијом и Црном Гором у једну државу. Одлукама Берлинског конгреса спречено је не само уједињење српског народа, већ су Србији пресечене везе са Црном Гором и Косовом и Метохијом чиме је она „предата ... на милост и немилост Аустрији“. Пошто се ослободила руског утицаја, Србија је, упозоравао је Игњатовић, дошла под директан „уплив“ Аустро-Угарске без које се „не сме више ни маћи“. На конгресу се морало поштовати „народносно“ начело, те је требало „сву Србију, нову и стару, Босну и Херцеговину, па ма и саму Црну Гору сабити у једно државно тело“, а не обазирати се једино „на интересну сферу извесне владе“ (Аустро-Угарске – Д. М. К). Тиме је Аустро-Угарска „малој Србији препречила пут“ у правцу уједињења српског народа. Да ли Аустро-Угарска, питао се Игњатовић, мисли да због својих „интересних сфера може за свагда један народ раскомадан држати, народ који има за се своје исторично право, и природна права за опстанак свој?“ Заступајући тежње балканских народа, Игњатовић је бранио њихова права и подсећао, да се њима због „измишљеног“ панславизма не дозвољава да „дигну главе“. Да се на тај начин жели „на пут стати склапању ... веће“ српске државе, „Србија је конгресом берлинским у тако крив положај постављена, који јој свако слободно мицање пречи“ чиме је она онемогућена у свом „даљем развоју“. „Шта значи Србија у данашњим уским границама? Шта је Србија без старе Србије?“, питао се Игњатовић, док је у исто време оштро нападао одредбе Берлинског конгреса за које каже да су „права Пандорина кутија – мати свију невоља, што постоје, и клица свима будућим европским потресима“.

За Игњатовића је у том тренутку од пресудне важности било питање везано за уједињење српског народа, па је тим поводом изражавао уверење да ће Аустро-Угарска, када буде у Босни и Херцеговини извршила своју мисију која јој је поверена од стране конгреса, „вратити“ слобо-

Душко М. Ковачевић

ду њеним народима и тиме омогућити њихово уједињење са Србијом. „Па ако Аустроугарска све то презре“, опомињао је, тада може да очекује да ће се српски народ поново везати за Русију и да ће наставити борбу за своје национално ослобођење и уједињење. Игњатовић је сматрао да је значај окупације у том, што ће дати основ за потпуно потискивање турске власти из Босне и Херцеговине. Предлагао је, зато, да се Аустро-Угарска у извршењу свог задатка ослони на помоћ осталих европских држава, да створи услове образовања „независних држава“ на окупираној територији „на основу пријатељском прам Аустро-Угарској“. Указивао је да се јасно мора истаћи сврха и циљ окупације, то јест неопходност обелодањивања на који „начин мисли и жели она (Аустро-Угарска – Д. М. К) Босну и Херцеговину преустројавати“, те да настоји да придобије Србе за свој војни поход, јер без њих је „у Босни и Херцеговини ... тешко војевати“. Да би успела у томе, Аустро-Угарска мора дати чврсте гаранције Србима за њихов будући развој. Срби не желе да ратују за Портин суверенитет ни за анексију; „они мрзу и једно и друго“.

У исто време заступао је становиште да је „политичка бесмислица“ захтевати од Аустро-Угарске да повуче војску из Босне и Херцеговине. Изражавао је бојазан да би те земље могле бити враћене Турској, па је тврдио да Аустро-Угарска не сме и „не може то прекрштених руку гледати“. Аустро-Угарска мора „на то ићи, да се на место Турске подигне нова хришћанска држава“, док је у исто време упућивао прекор мађарском јавном мњењу због његове наклоности према Турској. У обраћању аустроугарској влади, он је поручивао да она треба да се „окане анексије“ и да у тим новим областима „врши културну мисију за право ослобођење тога (српског – Д. М. К) народа“; једино на тај начин може да задобије његову подршку и наклоност. Игњатовић је упозоравао да је за будућност Аустро-Угарске анексија наприхватљива, те је препоручивао да она подржи уједињење српског народа, чиме би „стекла ... у ослобођеним и уједињеним народима искреног пријатеља, и то би се пријатељство оснивало на захвалности, што

више вреди, него анексија, јер се анектиране земље, кад дозру, одкидају као деца од матере, кад одрасту“. Аустро-Угарска мора бринути о томе да њена делатност у Босни и Херцеговини не буде усмерена „против природнога и правнога развитка суседних народа“, јер то може бити кобно за њен опстанак у будућности. Изражавао је уверење да је „неизбежна пропаст и деоба Турске и то без анексије, него са кристализацијом нових држава и слободних народа“. „Берлински уговор, који је ваљда поштenu намеру имао да источно питање реши у својој тешкој задаћи није много успео“, због тога што „новоослобођени источни народи на балканском полуострву пате од оне исте морије неизвесности, од које и пре патише.“

Игњатовић је тада у бечкој *Зори* објавио роман *Вечњи младажења*, који је од свих његових романа добио у књижевној критици највишу оцену и најласкавија признања. У роману *Вечњи младажења* Јаков Игњатовић прича о декаденцији некада чувених и богатих породица у Сентандреји. Јован Скерлић је за *Вечњог младажењу* написао да је „његов велики и по свој прилици најбољи роман“, те да је „постао слика једне оболеле средине, социјални документ вишег реда и већег домашаја“. Игњатовић је те године објавио *Увео лисџак*, приповетку аутобиографског карактера, коју је Матица српска наградила са 150 форинти.